

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Ny reglering av metallsökare – Riksantikvarieämbetet kommenterar
aktuella lagändringar och en aktuell debatt

Andersson, Carolina & Olsson, Anna-Lena

Fornvännen 2013, s. 212-214

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2013_212

Ingår i: samla.raa.se

Ny reglering av metallsökare – Riksantikvarieämbetet kommenterar aktuella lagändringar och en aktuell debatt

Riksdagen fattade den 13 juni i år beslut om nya nationella mål för arbetet med kulturmiljön (prop. 2012/13:96 *Kulturmiljöns mångfald*). Målen ska styra de statliga insatserna och också kunna inspirera och vägleda politiken i kommuner och landsting. Kulturmiljöarbetet ska enligt de formulerade målen främja ett hållbart samhälle med en mångfald kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas. Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet understryks. Kulturmiljön ska vara en gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser.

Samtidigt beslutades om vissa ändringar i Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. Ändringarna träder i kraft den 1 januari 2014 då också lagen byter namn till Kulturmiljölagen. Den största innehållsliga förändringen rör fornlämningar. För att det generella lagskyddet ska gälla ska lämningen kunna antas ha tillkommit (eller beträffande skeppsvrak, ha förlit) före 1850. Därutöver gäller som tidigare lagens övriga krav: att lämningarna är från forna tider, har tillkommit genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergivna. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till deras kulturhistoriska värde får yngre lämningar förklaras för fornlämningar av den berörda länsstyrelsen.

Kulturminnes-/kulturmiljölagstiftningen, både före och efter den 1 januari 2014, är ett kraftfullt verktyg för bevarandearbetet. Det förtydligas nu i själva lagtexten. I lagens nya lydelse står att syftet är att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.

En annan viktig förändring i kulturmiljölagen är att reglerna om metallsökare förtydligas så att de stämmer överens med EU:s regler och samtidigt ger skydd för kulturarvet. I stället för den nuvarande skrivningen – som kan ses som ett generellt förbud mot att använda metallsökare – anger den nya lagtexten att tillstånd krävs för användning. I den nya paragraf 19 anges vidare

att tillstånd endast får lämnas för verksamhet som avser sökning efter annat än fornfynd eller sökning som ingår i vetenskaplig forskning hos det allmänna.

De mål och den reglering som styr kulturmiljöarbetet har direkt betydelse för hur problemen och möjligheterna med metallsökare ska hanteras. Riksantikvarieämbetet vill lämna följande kommentarer till den debatt i ämnet som förts i *Fornvännen* under 2012 och 2013 (Fabeck et al. 2012; Östergren 2013; Svensson 2013).

Kulturarvet tillhör alla och det är allas ansvar att det vårdas och brukas på ett hållbart sätt. Information och kunskap om kulturarvet måste därför finnas tillgänglig för alla. Riksantikvarieämbetet har i uppdrag att upprätthålla en väl fungerande infrastruktur för information om kulturarvet. Detta omfattar insamling, registrering, kvalitetssäkring, tillhandahållande och analys av information för användning inom kulturarvsarbetet och forskningen. Det omfattar också att delta i arbetet med att utveckla tillämpningar för allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande. Riksantikvarieämbetet arbetar därför aktivt med att tillgängliggöra den information som finns samlad hos myndigheten, till exempel genom att bygga ut informationssystemet FMIS och göra informationen tillgänglig för alla via Internet. Den förbättrade tillgängligheten till kulturarvet ökar medvetenheten om och intresset för detta. På samma sätt kan även medvetandet om hoten mot kulturarvet förutsättas öka.

Samtidigt finns en oro för att mer lättillgänglig information underlättar brott. I en av Brottsförebyggande rådet år 2007 publicerad rapport (*Brott under ytan*, 2007) om fornminnesbrott konstaterar man att skadegörelse orsakad av plundring är långt mindre vanlig än den åverkan som sker vid skogsbruk. Men statistiken är osäker. Fortfarande finns ingen heltäckande studie över hur stort problemet är med skadegörelse och plundring. Något säkert belägg för att GPS-an-

vändning och den allmänt tillgängliga informationen lett till fler brott mot kulturarvet finns inte. Mycket tyder alltså på att förstörelse genom okunskap är ett större problem.

Om kulturarvet och dess betydelse enbart är kända för en liten grupp professionella riskerar kulturarvet att bli en angelägenhet för experter och sårintressen. Att dölja viss information i publika tjänster som Fornsök ger en signal om att kulturmiljövården inte har förtroende för den allmänhet som den har i uppdrag att tjäna. Grundhållningen måste vara att kulturarvet är tillgängligt för alla, men det utesluter inte möjligheten att undantagsvis göra medvetna val. Viss information i Fornsök är dold för användarna, t.ex. kartangivelser för skattfyndplatser.

Flera av debattörerna (Fabech et al. 2012; Östergren 2013) har efterfrågat nationella riktlinjer för användning av metallsökare vid arkeologiska undersökningar. I enlighet med verkställighetsföreskrifterna för uppdragsarkeologi (Statens kulturråds författningssamling 2007:2) ska länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget ange syftet och eventuellt inriktning för undersökningen. Utifrån dessa anvisningar ska sedan undersökaren komma med förslag till frågeställningar och hur dessa metodologiskt ska kunna besvaras. Kopplingen mellan frågeställningar och metod betonas också i den vägledning till uppdragsarkeologi som Riksantikvarieämbetet tagit fram (Uppdragsarkeologi 2012). Det är sedan länsstyrelsens ansvar att bedöma om de frågor och metoder som undersökaren föreslår är de bästa för att ta tillvara fornlämningens kunskapspotential.

Att använda metallsökare är en bland många metoder. I vilken mån metallsökare är en adekvat metod för undersökningen måste bedömas från fall till fall. Att utfärda riktlinjer för användandet av metallsökare inom uppdragsarkeologin kan utifrån ett sådant synsätt svårigen göras. Den allmänna bilden, utifrån de länsstyrelsebeslut som sänds in till Riksantikvarieämbetet i kopia, är att metallsökare används allt mer, oftast i samband med undersökningar av boplatser i åkermark men också vid gravfältundersökningar. Det tycker vi är bra, men vi är däremot oroliga för att de insamlade fynden inte konserveras i den omfattning som de borde. De föremål som undersökare enligt undersökningsplanen avser att samla

in för att besvara de uppställda frågorna bör också hanteras och konserveras så att de bevaras för framtiden.

Majvor Östergren (2013) tar upp det faktum att fyndplatser och depåfynd registreras som övrig kulturhistorisk lämning i FMIS och inte som fast fornlämning. Enligt lagen om kulturminnen (liksom i kulturmiljölagen) är vare sig fyndplatser eller depåfynd fasta fornlämningar och följaktligen registreras de inte som sådana i FMIS.

För fornyfynd gäller regler som hembud, inlösen och hittelön. Östergren menar att fynden härrör från överplöjda fornlämningar. I de fall man har belägg för att fyndplatsen är belägen på t.ex. en boplatz så kan boplatzen registreras i FMIS som fast fornlämning. Men det förutsätter att någon (vanligen Länsstyrelsen) anmäler boplatzen till FMIS. Då måste också viss dokumentation av boplatzen medfölja anmälan, d.v.s. en avgränsning på kartan och uppgift om vilka boplatzindikerande fynd som gjorts på platsen. Utifrån den praxis som finns för registrering i FMIS så räknas inte skattfynd i sig som boplatzindikerande. Boplatzindikerande är dock t.ex. fynd av skärvsten, lerklining, föremål och avslag av kvarts, flinta m.fl. stenarter, keramik och vissa föremål av metall samt naturligtvis anläggningar av olika slag, exempelvis stolphål, kokgropar etc. Gränsdragningen mellan boplatz och fyndplats kan vara svår, men viktigt i sammanhanget är att FMIS får in en anmälan om en nyfunnen boplatz eller grav, vilken utbredning den har på kartan och vilka fynd som gjorts på platsen.

Att överplöjda fornlämningar inte skulle vara likställda med andra fasta fornlämningar i FMIS måste vara ett missförstånd från Östergrens sida. Hur många boplatser i åkermark finns inte registrerade som fast fornlämning i FMIS? Men visst, registreringarna i FMIS är ojämna vid en jämförelse länsvis. I till exempel Skåne är närmare 6 000 boplatser registrerade som fast fornlämning medan Gotland bara har drygt 200. Denna obalans speglar med största sannolikhet inte verkligheten under jord. En viktig orsak är att boplatser länge ansågs vara svåra att begränsa ytmässigt i fält och att redovisningen på kartor därför var problematisk. Fornminnesinventeringen var ju tidigare hårt knuten till kartframställningen. Gotland fornminnesinventerades åren

1976–78 medan Skåne inventerades i mitten på 1980-talet. Då, på 80-talet, hade de tekniska problemen lösts och boplatserna var en prioriterad fornlämningskategori vid inventeringarna.

I samband med att den nya kulturmiljölagen träder i kraft kommer en förändring göras i förordningen för kulturminnen varvid Riksantikvarieämbetet kan utfärda föreskrifter för 2 kapitlet Fornminnen i sin helhet. Det ger Riksantikvarieämbetet möjlighet att bl.a. förtydliga de paragrafer i lag som behandlar användandet av metallsökare. Med hjälp av föreskrifter kan en enhetligare tillämpning uppnås, t.ex. rörande länsstyrelsernas hantering av ansökningar om användning av metallsökare. Förändringarna i lagstiftningen innebär också att de nu gällande allmänna råden rörande metallsökare behöver revideras.

Riksantikvarieämbetet har vid ett flertal tillfällen poängterat vikten av att ta tillvara det intresse hos allmänheten som finns för att bidra till att bevara, använda och utveckla kulturarvet genom seriös användning av metallsökare. Erfarenheter från andra länder visar dessutom att samarbeten mellan amatörer och myndigheter/ kulturarvsorganisationer kan motverka den illegala användningen av metallsökare. I det kommande föreskrifts- och vägledningsarbetet kommer därför Riksantikvarieämbetet undersöka möjligheten att

främja en ökad samverkan mellan aktiva amatörer och myndigheter/kulturarvsorganisationer.

Referenser

- Brott under ytan. En undersökning om fornminnesbrott.* Brottsförebyggande rådet, rapport 2007:5.
- Fabech, C.; Näsman, U. & Helgesson, B., 2012. Metallsökning inom uppdragsarkeologin: en angelägen diskussion. *Fornvännen* 107.
- Svensson, H., 2013. Det pågår en tyst massaker på metallföremål i landets åkrar. Svar till Majvor Östergren. *Fornvännen* 108.
- Uppdragsarkeologi (2 kap, 10-13 §§): vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen. Tillämpning av Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd avseende verkställigheten av 2 kap. 10-13 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Riksantikvarieämbetet 2012-03-26.
- Östergren, M., 2013. Metallsökning inom uppdragsarkeologin och vetenskaplig forskning. *Fornvännen* 108.

Carolina Andersson & Anna-Lena Olsson

Riksantikvarieämbetet

Box 5405

SE-114 84 Stockholm

carolina.andersson@raa.se

anna-lena.olsson@raa.